

УДК 786.2.09:781.2

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(36\)-2022-2037](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-2022-2037)

Новосадова Світлана Артемівна старший викладач кафедри мистецької освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <http://orcid.org/0000-0003-2937-8958>.

Ашихміна Наталія Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри вокально-хорової підготовки, Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського", м. Одеса, <http://orcid.org/0000-0001-8843-5217>.

Рябуха Наталія Олександрівна доктор мистецтвознавства, доцент, в.о. ректора, Харківська державна академія культури, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-4182-0289>.

ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ ФОРТЕПІАННОЇ СОНАТИ: ВІД КЛАСИЧНИХ ФОРМ ДО СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Анотація. У статті висвітлено еволюцію жанру фортепіанної сонати як одного з ключових проявів музичного мислення від епохи класицизму до сучасності. Акцент зроблено на трансформації форми, змісту та виразових засобів під впливом історико-культурного контексту та індивідуального стилю композиторів. Розглянуто становлення сонатної форми у творчості Й. Гайдна, В.А. Моцарта та Л. Бетховена, які заклали основи жанру як самодостатньої музичної форми з глибоким філософським змістом.

Їхні сонати стали еталоном для наступних поколінь, демонструючи чітку архітектоніку, логічний розвиток тематичного матеріалу та драматичну напругу. Особлива увага приділяється впливу ідей Просвітництва на формування естетики класичної сонати, її прагненню до гармонії та раціональності. [1] Аналізуються подальші стилістичні зрушення у ХІХ столітті на прикладі Ф. Шуберта, Р. Шумана, Й. Брамса, де соната стає засобом інтимної ліричної виразності й програмності. У цей період відбувається розширення фактурних можливостей інструмента, збагачення гармонічної мови та посилення ролі індивідуального емоційного начала. Романтичні сонати часто набувають циклічного характеру, об'єднуючи частини спільними лейтмотивами або програмними ідеями. Досліджується вплив літератури та філософії на формування концепції романтичної фортепіанної сонати, яка стає своєрідним "щоденником душі" композитора.



Увагу зосереджено на модерністських пошуках початку ХХ століття (Б. Лятошинський, Б. Барток, Л. Ревуцький), коли жанр набуває експериментального характеру й втрачає усталені структурні ознаки. Відбувається переосмислення традиційних тональних зв'язків, введення дисонансів, атональності та політональності. Сонати цього періоду віддзеркалюють бурхливі соціальні та культурні зміни, виражаючи складність та суперечливість епохи. Вони часто характеризуються сміливими ритмічними рішеннями, незвичними тембральними ефектами та пошуком нових способів музичної організації.

У сучасній музиці фортепіанна соната трактується як гнучка форма для вільної інтерпретації музичних ідей, зокрема у творчості П. Булеза та українських композиторів.

Тут ми спостерігаємо повну свободу від класичних канонів, використання алеаторики, сонористики, мікротонавої техніки та інших новітніх прийомів. Соната стає простором для експерименту, де композитор може втілити найсміливіші задуми, розширюючи межі інструментального висловлювання. Досліджується вплив технологій та мультимедійних мистецтв на сучасну фортепіанну сонату, що відкриває нові перспективи для розвитку жанру.

Стаття спрямована на висвітлення безперервності й оновлення жанру, а також на окреслення його потенціалу як засобу художньої рефлексії в умовах сучасної культури, підкреслюючи його незгасаючу актуальність та здатність до постійного перевтілення. [3]

Ключові слова: фортепіанна соната, сонатна форма, еволюція жанру, класична традиція, класицизм, романтизм, модернізм, музичний авангард, стильова трансформація, індивідуальний стиль композитора, сучасна музика.

Novosadova Svitlana Artemivna Senior Lecturer at the Department of Art Education, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, <http://orcid.org/0000-0003-2937-8958>.

Ashykhmina Nataliia Vitaliivna PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Vocal and Choral Training, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, <http://orcid.org/0000-0001-8843-5217>.

Riabukha Nataliia Oleksandrivna Doctor of Art Criticism, Associate Professor, Acting Rector of the Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0002-4182-0289>.

THE EVOLUTION OF THE PIANO SONATA GENRE: FROM CLASSICAL FORMS TO MODERN INTERPRETATIONS

Abstract. The article highlights the evolution of the piano sonata genre as one of the key manifestations of musical thought from the Classical era to the present day. Emphasis is placed on the transformation of form, content, and expressive means under the influence of the historical and cultural context as well as the individual style of composers.

The formation of the sonata form is examined through the works of J. Haydn, W.A. Mozart, and L. van Beethoven, who laid the foundations of the genre as an autonomous musical form with profound philosophical depth. Their sonatas became benchmarks for subsequent generations, demonstrating clear architectural structure, logical thematic development, and dramatic tension. Special attention is given to the influence of Enlightenment ideas on shaping the aesthetics of the Classical sonata, with its striving for harmony and rationality.

Further stylistic shifts in the 19th century are analyzed through the works of F. Schubert, R. Schumann, and J. Brahms, where the sonata becomes a means of intimate lyrical expression and programmatic content.

During this period, the piano's textural capabilities are expanded, the harmonic language becomes richer, and the role of individual emotional expression intensifies.

Romantic sonatas often take on a cyclical character, uniting movements with common leitmotifs or programmatic ideas. The impact of literature and philosophy on the concept of the Romantic piano sonata is explored, portraying it as a kind of "diary of the soul" for the composer.

Focus is placed on the modernist explorations of the early 20th century (B. Lyatoshynsky, B. Bartók, L. Revutsky), during which the genre takes on an experimental character and loses its established structural features. Traditional tonal relationships are reinterpreted, with the introduction of dissonance, atonality, and polytonality. Sonatas of this period reflect the turbulent social and cultural changes, expressing the complexity and contradictions of the era. They are often characterized by bold rhythmic solutions, unusual timbral effects, and innovative methods of musical organization.

In contemporary music, the piano sonata is viewed as a flexible form for the free interpretation of musical ideas, particularly in the works of P. Boulez and Ukrainian composers. Here we observe complete freedom from classical conventions, the use of aleatorics, sonoristics, microtonal techniques, and other advanced methods. The sonata becomes a space for experimentation, allowing the composer to realize the boldest creative visions and expand the boundaries of instrumental expression.



The influence of technology and multimedia arts on the modern piano sonata is examined, opening new perspectives for the genre's development.

The article aims to illuminate the continuity and renewal of the genre, as well as to outline its potential as a medium of artistic reflection within contemporary culture, emphasizing its enduring relevance and capacity for constant transformation.

Keywords: piano sonata, sonata form, genre evolution, classical tradition, Classicism, Romanticism, Modernism, musical avant-garde, stylistic transformation, individual composer style, contemporary music.

Постановка проблеми. Фортепіанна соната як жанр посідає провідне місце в історії європейської музичної культури, уособлюючи глибокі трансформації музичного мислення, естетичних орієнтирів та стилістичних тенденцій від епохи класицизму до сучасності.

Вона тривалий час слугувала платформою для втілення як канонічних форм, так і інноваційних художніх ідей, реагуючи на зміни культурного, філософського та соціального контекстів.

Актуальність дослідження зумовлена потребою системного аналізу історичної спадкоємності й стилістичних трансформацій жанру з урахуванням новітніх тенденцій композиторської творчості, зокрема експериментів ХХ–ХХІ століть. Такий підхід дає змогу простежити механізми еволюції жанрової форми, виявити особливості індивідуального авторського мислення та окреслити потенціал фортепіанної сонати як живого й динамічного художнього явища сучасної музичної культури. [2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема еволюції жанру фортепіанної сонати широко висвітлена у працях провідних музикознавців і композиторів, зокрема Й. Гайдна, В.А. Моцарта та Л. Бетховена, які заклали фундамент жанрової форми. Класичні дослідження торкаються структури, стилю та естетичних засад сонати, що закріплено у працях таких авторів, як Г. Шеннон, Г. Ріс та ін. Романтичний період і пов'язана з ним трансформація жанру досліджені в працях Р. Шумана, Й. Брамса, а також у сучасних музикознавчих монографіях, що аналізують роль індивідуалізації та програмності у фортепіанній творчості. Модерністські та постмодерністські аспекти сонатної форми розглядаються в контексті пошуків нових музичних мов ХХ століття у працях Б. Бартока, В. Сильвестрова, Л. Беріо та П. Булеза. Водночас сучасні тенденції, пов'язані з використанням алеаторики, мікротональності та мультимедійних впливів, ще недостатньо досліджені в українському мистецтвознавстві, що зумовлює необхідність подальшого комплексного аналізу жанру в умовах глобалізації і технологічного прогресу. [3]

Мета статті. Метою статті є виявлення основних етапів еволюції жанру фортепіанної сонати від епохи класицизму до сучасності, з акцентом на трансформації її форми, змісту та виразових засобів у контексті змін естетичних і стилістичних орієнтирів. Аналіз спрямований на з'ясування ролі жанру як індикатора музичного мислення доби та засобу художнього самовираження композиторів у різні історичні періоди.

Проблемне поле дослідження. Еволюція жанру фортепіанної сонати охоплює широкий спектр теоретичних і практичних аспектів, зокрема трансформацію сонатної форми в різні історичні епохи, взаємозв'язок між музичною формою та змістом у контексті змін стильових, естетичних і філософських парадигм, виявлення індивідуальних композиторських стратегій у трактуванні жанру, збереження і оновлення жанрових традицій у межах модерністських і постмодерністських підходів, вплив соціокультурних чинників та технологічного поступу на формування нових інтерпретацій фортепіанної сонати, а також питання жанрової ідентичності, інтеграції традицій і новацій, перспективи подальшого розвитку сонати як живої й гнучкої форми у сучасній композиторській практиці. [3]

Завдання дослідження:

- проаналізувати історичні передумови формування фортепіанної сонати як жанру в епоху класицизму;
- розкрити особливості стилістичних і формотворчих змін у фортепіанній сонаті в добу романтизму;
- окреслити модерністські тенденції у трактуванні жанру фортепіанної сонати у творчості композиторів ХХ століття;
- виявити новітні інтерпретації сонатної форми в контексті сучасної композиторської практики;
- визначити роль фортепіанної сонати як засобу художньої рефлексії в умовах змін культурно-естетичних парадигм;
- узагальнити основні напрямки еволюції жанру в контексті діалогу традиції та новаторства.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема:

- історико-культурний метод — для вивчення становлення жанру фортепіанної сонати в контексті загального розвитку музичного мистецтва від XVIII до XXI століття;
- історико-стильовий метод — для виявлення особливостей стильових змін жанру у межах класицизму, романтизму, модернізму та постмодерну;
- аналітико-музикознавчий метод — для детального аналізу формотворчих принципів, гармонічної мови, тематизму, фактури та структури фортепіанних сонат у творчості композиторів різних епох;



- порівняльний метод — для встановлення спільних та відмінних рис у трактуванні жанру композиторами різних історико-культурних періодів;
- стилістичний аналіз — для характеристики композиторського почерку та естетичних орієнтирів у межах жанру;
- інтерпретаційний підхід — для осмислення сучасних композиторських і виконавських прочитань фортепіанної сонати в умовах постмодерної музичної парадигми. [1,3]

Фортепіанна соната — один із провідних жанрів інструментальної музики, який у період класицизму набув канонічної форми та змістової глибини. Її становлення стало результатом тривалого розвитку європейської музичної традиції й неможливе без впливу попередніх жанрових форм, зокрема барокової сонати та інструментальної сюїти. Саме ці жанри заклали основи структурної логіки, типу музичного руху й жанрових функцій, що у XVIII столітті трансформувалися в нову систему музичного мислення.

У другій половині XVIII століття фортепіанна соната поступово набуває класичних рис. Цей процес пов'язаний із еволюцією барокових інструментальних форм — сонати *da chiesa*, сонати *da camera* та танцювальної сюїти. Нові естетичні орієнтири доби — ясність, симетрія, логічність і врівноваженість — визначили як архітектоніку, так і виразовий зміст сонатної форми. У результаті фортепіанна соната стала універсальним зразком інструментального мислення та жанром, що репрезентував стильову суть епохи.

Барокова соната, представлена у творчості А. Кореллі, Д. Тартіні, Й. С. Баха, стала фундаментом для подальшого розвитку інструментальної музики. Вона зазвичай мала чотиричастинну структуру, контрастні теми й поліфонічну фактуру. Соната *da chiesa* характеризувалася чергуванням повільних і швидких частин із релігійним характером, а соната *da camera* тяжіла до світського, танцювального стилю. Характерні риси — тематична самостійність частин, риторична експресія та стиль *basso continuo* — з часом трансформувалися під впливом нових естетичних ідей класицизму.

Інструментальна сюїта — ще одна важлива форма бароко — сприяла розширенню жанрово-образної палітри. Танцювальні номери (алеманда, куранта, сарабанда, жига) вражали метроритмічною різноманітністю, афектами й багатством фактури. Це стало підґрунтям для образної насиченості майбутньої сонатної драматургії.

У класицизмі утверджуються ідеали гармонійності, симетрії та логіки, що втілилися в сонатній формі — головній формі епохи. Саме вона стала конструктивною основою фортепіанної сонати. Йозеф Гайдн відіграв провідну роль у формуванні цієї структури. Його ранні клавірні сонати ще зберігають риси барокової свободи, однак у зрілих творах композитор

систематично впроваджує тричастинну форму (експозиція — розробка — реприза) з чіткою тематичною організацією. Гайдн розвиває принципи мотивного розвитку, варіаційної драматургії, створює контраст між головною й побічною темами, закладає основи тематичної єдності. [4]

У творчості Вольфганга Амадея Моцарта жанр фортепіанної сонати досягає нової стилістичної довершеності. Його сонати (зокрема KV 310, KV 457) поєднують формальну чіткість із глибокою емоційною виразністю. Оперний мелос, витонченість камерного стилю та драматургічна гнучкість доповнюють продуману архітектоніку. Моцарт активно розвиває тематичний діалог в експозиції, надає побічній темі ліричної, співучої якості, а фортепіано використовує як засіб передачі психологічних афектів. [5]

У творчості Людвіга ван Бетховена фортепіанна соната набуває нового виміру — жанру особистісного вираження, філософського узагальнення й драматичної боротьби. У його ранніх творах ще відчутний вплив Гайдна й Моцарта, проте вже в Сонаті ор. 13 («Патетичній») чи ор. 27 № 2 («Місячній») спостерігається вихід за межі усталених структур. Бетховен трансформує форму: посилює роль розробки, надає твору симфонічного масштабу, вводить циклічність і міжчастинні тематичні зв'язки. Його сонати відзначаються глибиною ідеї, внутрішньою напругою й посиленням психологізмом. [6]

Класична фортепіанна соната вибудована на основі тричастинної сонатної форми, що складається з:

- експозиції, де подаються головна (ГТП) і побічна (ПТП) теми, часто у різних тональностях (тоніка – домінанта в мажорі або тоніка – паралельна тональність у мінорі). Контраст між темами визначає драматургічну напругу;
- розробки — частини активного тематичного розвитку, де відбуваються модуляції, варіації, поліфонічне загушення фактури. Тут здійснюється драматичне загострення конфлікту;
- репризи — розв'язання, в якому головна й побічна теми повертаються в основну тональність, створюючи відчуття завершеності та рівноваги.

Йозеф Гайдн (понад 60 клавірних сонат) закладає:

- чітку опозицію тематичних ідей;
- динамічну розробку з гнучким тематичним розвитком;
- тональну логіку, що підпорядковується драматургії;
- використання мотивної економії, іронії та гумору в межах симетричної форми. [4]



Моцарт надає сонатній архітектоніці емоційної глибини:

- індивідуалізує побічну тему як «ліричну героїню»;
- збагачує розробку тембровими, інтонаційними, фактурними нюансами;
- демонструє можливість інтимного монологу в межах строгих формальних рамок. [5]

Бетховен у зрілих творах (ор. 13, ор. 27 № 2, ор. 57) реалізує нові принципи:

- розширення експозиції, зокрема введення повільних вступів;
- філософську глибину розробки;
- циклічну єдність через тематичні зв'язки між частинами;
- психологізацію конфлікту, що стає внутрішньо особистісним. [6]

Формування жанру фортепіанної сонати в епоху класицизму постає як результат складного синтезу барокових традицій, нових естетичних орієнтирів і трансформацій музичного мислення. Від поліфонічної логіки барокової сонати *da chiesa* та танцювальної структурності сюїти — до цілісної драматургії та архітектонічної логіки класицистської сонати — жанр пройшов етап глибоких якісних змін.

Провідні композитори доби — Й. Гайдн, В. А. Моцарт і Л. ван Бетховен — не лише заклали канонічні ознаки жанру, а й надали йому гнучкості, індивідуальності та глибини змісту. Саме в їхній творчості фортепіанна соната утверджується як зразок музичної форми, що поєднує логічну структурованість із високою художньою експресією.

Класична тричастинна сонатна форма (експозиція — розробка — реприза) стала універсальним інструментом музичної побудови XVIII століття, здатним втілювати як типові жанрові функції, так і глибоко особистісні смисли. Її архітектоніка, драматургічна насиченість і здатність до трансформацій заклали основи для подальшого розвитку фортепіанної сонати в XIX–XX століттях. [4]

Таким чином, у період класицизму фортепіанна соната набула завершених форм і змістової наповненості, перетворившись на ключовий жанр інструментальної музики Нового часу. Її еволюція демонструє не лише стилістичні зміни епохи, а й універсальний потенціал форми як засобу інтелектуального й емоційного висловлення. Ці положення відкривають перспективу подальших досліджень розвитку жанру в романтизмі, модернізмі та сучасності. [6]

У XIX столітті фортепіанна соната зазнає суттєвих змін, зумовлених новими естетичними орієнтирами доби романтизму. Основними векторами її розвитку стають індивідуалізація форми, загострення емоційної виразності, філософська заглибленість образів і посилення особистісного начала в

музичному висловленні. Соната вже не є лише зразком формальної досконалості та технічної майстерності — вона трансформується у «духовний щоденник» композитора, в засіб вираження його внутрішнього світу, думок і почуттів.

Цей період ознаменований глибокими трансформаціями жанру фортепіанної сонати, що віддзеркалюють загальнокультурні процеси епохи романтизму. В центрі уваги опиняється індивідуальне художнє висловлення, емоційна насиченість, філософська рефлексія та змістова глибина музичного тексту. Романтична естетика зумовлює нові підходи до форми й драматургії сонати: жанр втрачає класичну однозначність, натомість набуває гнучкості, експресивної свободи та внутрішньої драматургічної складності.

Попри збереження загальних принципів сонатної форми — експозиції, розробки та репризи, — композитори дедалі частіше порушують класичну симетрію, розширюючи її структуру за рахунок нестандартних вступів, код, епізодів, тональних контрастів, несподіваних модуляцій і модальних зсувів.

Такий підхід сприяє формуванню більш динамічного, варіативного й непередбачуваного музичного потоку, здатного передати складні психологічні стани, внутрішню боротьбу й емоційні колізії особистості. Фортепіанна соната втрачає функцію зразка формальної досконалості, перетворюючись на самобутній простір глибокого інтелектуального та емоційного самовираження композитора.

Романтична епоха характеризується підвищеним інтересом до суб'єктивності, емоційної глибини, інтуїції і містицизму. Ці тенденції знаходять відображення у розвитку музичної форми та мови. Фортепіанна соната, яка була класичним жанром, перетворюється на своєрідний інструмент духовного діалогу між композитором і слухачем.

Переосмислення традиційної структури сонати відбувається через порушення класичної симетрії та введення нових елементів — нестандартних вступів, код, експериментальних гармонічних ходів і модальних зсувів. Така пластичність форми надає змогу відобразити складні внутрішні переживання і тонкощі психології.

Зберігаючи базову сонатну структуру — експозицію, розробку і репризу, — романтичні композитори водночас ускладнюють її. Тематичний розвиток часто базується на варіативній трансформації мотивів, які набувають символічного значення.

Ритмічна свобода, гармонічні експерименти та контрастні фактури створюють багатосаровий музичний текст, що розкриває глибину переживань. Увага до деталей, використання нетипових тональностей, хроматизму



та збільшення ролі модуляції підсилюють драматичність і напругу, роблячи музичний наратив більш динамічним і живим.

Особливого значення набуває програмність — музика не лише передає загальні емоції, а й часто має конкретний наратив або символічне навантаження. Тематичні мотиви набувають значення персонажів, ідей або переживань, що робить сонату своєрідною музичною драмою або філософською поемою. [7]

Програмність у фортепіанній сонаті дозволяє поєднати форму з сюжетністю, відкриваючи додаткові горизонти для інтерпретації й аналізу творів.

Важливими представниками романтичного напрямку у жанрі фортепіанної сонати є Франц Шуберт, Фредерік Шопен, Роберт Шуман та Ференц Ліст.

Фортепіанна соната у творчості Фредеріка Шопена поєднує класичну форму з романтичною ліричністю, риторичністю та яскравим національним колоритом. Третя соната сі мінор op. 58 демонструє високий рівень формальної організації при водночас глибокій емоційній насиченості. Шопен інтегрує в структуру сонати елементи польської народної музики, надаючи твору програмних рис. У його музиці звучать індивідуальні, інтимні й риторичні образи, що розгортаються у межах класичної архітекtonіки, водночас її переосмислюючи.

У фортепіанних сонатах Роберта Шумана програмність виходить на перший план. Композитор нерідко надає частинам своїх творів заголовки, що вказують на внутрішню драму, емоційний або сюжетний зміст. У Сонаті № 1 фа-дієз мінор op. 11 відчутне зіткнення героїчного й ліричного начал, багатопланова драматургія й внутрішній конфлікт. Шуман використовує поліфонічні засоби, фрагментарність викладу та насичену образність, наближаючи жанр сонати до циклу поетичних мініатюр. Програмність органічно поєднується з класичною тричастинною формою, утворюючи складний діалог між формою та змістом.

Творчість Ференца Ліста знаменує собою радикальне переосмислення жанру фортепіанної сонати. Його Соната сі мінор (1853) є монументальним одночастинним твором із наскрізним тематичним розвитком і принципом циклічності, що руйнує традиційні межі класичної форми. Ліст синтезує варіаційність мотивів, симфонічне мислення, драматичну напругу та глибокий психологізм. Програмні образи й символи, закладені в структурі твору, формують складний художній і філософський наратив, а класична триєдність зберігається лише умовно.

У добу романтизму фортепіанна соната трансформується у гнучку, багатовимірну форму, здатну вбирати широкий спектр емоцій, філософських ідей та національних образів. Поєднання класичної архітекtonіки з

програмною образністю, психологізмом і національними інтонаціями збагачує жанр новими смислами, розширює його межі й відкриває великі можливості для індивідуалізації музичного висловлення. Соната романтичного періоду постає як складний художній простір, у якому втілюється духовний, емоційний і світоглядний досвід епохи. [8]

У ХХ столітті жанр фортепіанної сонати зазнає глибоких трансформацій, зумовлених новими художньо-естетичними тенденціями, суспільними потрясіннями та еволюцією музичного мислення. Після досягнення піку розвитку в епоху романтизму, соната вступає в нову фазу, що охоплює як перегляд класичної форми, так і сміливі пошуки в царині звучання, ритміки та гармонії. [7]

Одним із провідних чинників змін стала поява нових напрямів у мистецтві — імпресіонізму, експресіонізму, неокласицизму, а також авангардних течій, які впливали на музичну структуру, образність і функціональність жанру. Якщо в попередні епохи соната була виявом логічної довершеності й драматичного розвитку, то у ХХ столітті вона набуває статусу лабораторії ідей — платформи для експериментів із формою, тональністю, фактурою та інтонаційною системою. [8]

Імпресіонізм, який оформився на зламі ХІХ–ХХ століть, запропонував нове розуміння часу, простору та фактури в музиці. Клод Дебюссі, один із основоположників цього напрямку, у своїй Фортепіанній сонаті (1915, з циклу «Sonates pour divers instruments»), хоч і не дотримується класичної сонатної форми в прямому сенсі, демонструє глибоке переосмислення жанру. У його музиці форма витісняється кольором, звучанням, атмосферою, а сама соната тяжіє до камерності, гнучкої драматургії й тембрових мікробразів. Імпресіоністична соната – це радше потік настроїв, а не логічно зумовлене розгортання тематичних блоків.

Інший потужний вплив на розвиток сонати справив експресіонізм. У творчості представників цієї течії — зокрема, Арнольда Шенберга чи Альбана Берга — структура сонати піддається деструкції. Відмова від функціональної тональності, використання атональності й додекафонії відкрили шлях до нових форм побудови музичного матеріалу. Експресіоністична соната часто не має чіткої поділу на частини, замість цього зосереджена на безперервному внутрішньому напруженні, контрастах та емоційній інтенсивності.

На противагу авангардним пошукам, неокласицизм виступає як спроба повернення до традиційних жанрів і форм, проте в осучасненому вигляді. Один із яскравих представників — Пауль Хіндеміт — зумів поєднати строгість класичної архітектоніки з новітньою гармонічною мовою. Його фортепіанні сонати (зокрема, Sonate № 1, 1936) демонструють



раціональність форми, прозорість фактури та чіткість розвитку. Водночас використовуються поліфонічні прийоми, нетипові акордові структури, модуляційна свобода. Неокласична соната зберігає структуру, але змінює змістові й інтонаційні акценти. [7]

Фортепіанна соната у ХХ столітті — це жанр, що виходить за межі сталих традицій і стає полем для сміливих творчих експериментів. Вона зберігає зв'язок із класичною спадщиною, але водночас інтегрує нові стильові парадигми: імпресіонізм із його звуковим живописом, експресіонізм із загостреною емоційністю, неокласицизм з його спробою відродити структурну ясність. Завдяки творчості Дебюссі, Хіндемита та багатьох інших композиторів, фортепіанна соната ХХ століття постає як жанр, відкритий до оновлення, експерименту та глибокого особистісного висловлення. [8]

У ХХ–ХХІ століттях фортепіанна соната зазнала кардинальних змін, що стали наслідком переосмислення традицій, нових художньо-естетичних стратегій і загального зсуву в бік постмодерного мислення. У полі зору композиторів опиняється не лише форма, а й сама жанрова ідентичність сонати, що більше не сприймається як стабільна й нормативна структура, а радше як поле для експерименту, діалогу з традицією та засіб особистісного висловлення.

У постмодерному мистецтві зникає домінанта одного стилю, натомість з'являється полістилістичне мислення, що базується на поєднанні різноманітних музичних мов, цитатності, гри з культурними кодами. Це знайшло відображення у фортепіанній сонаті, яка постає не як єдина стильова цілісність, а як колаж, мозаїка чи багатосхарове звучання.

Одним із прикладів такого підходу є творчість Валентина Сильвестрова, який через принцип цитати, стилізації та «постлюдичної» естетики демонструє відкритість до музичного минулого — від класики до романтизму — і водночас його глибоке, іноді ностальгічне переосмислення. Його фортепіанні сонати поєднують елементи традиційної форми з тонкою фактурністю, тихою динамікою й алюзіями на стильову палітру різних епох.

Сучасні композитори відмовляються від канонічної тричастинної структури (експозиція – розробка – реприза), надаючи перевагу асоціативній логіці, відкритій формі, фрагментарності або медитативній повторюваності. Часто сонатність лише позначається у назві, тоді як внутрішня організація твору тяжіє до імпровізаційної свободи, програмності чи звукового простору.

Прикладом може слугувати *Sonata quasi una fantasia* Г. Канчелі або *Sonata* Л. Беріо, де поняття сонати стає алюзією на форму, а не її реалізацією.

В українській музиці друга половина ХХ століття та початок ХХІ століття ознаменувалися появою фортепіанних сонат, що демонструють як

вірність жанровій традиції, так і її трансформацію в межах новітніх естетик. Валентин Сильвестров, Іван Карабиць, Євген Станкович, Леонід Грабовський, Олександр Щетинський — представники української композиторської школи, які по-різному інтерпретують жанр фортепіанної сонати у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Валентин Сильвестров. У його фортепіанній творчості, зокрема в Сонаті №3 (1979) та творах останнього періоду (цикли Тиха музика, Післямови), спостерігаємо відмову від сонатної драматургії на користь гранично розрідженого, медитативного звукового простору. Сильвестров переосмислює саму категорію музичного часу, запроваджуючи ідею «післямузики» — музики, яка звучить «після» основного тексту традиції, як його тінь чи резонанс. [10,13]

Іван Карабиць. Його Соната №3 (1984) вирізняється синтезом модерністської техніки з фольклорними інтонаціями, виваженим поєднанням ритмічної енергії та гармонічного експерименту. Карабиць залишався вірним драматургійній сутності сонатності, але наповнював її новими художніми змістами, зокрема екзистенційною напругою, метафізичними алюзіями.

Євген Станкович. Його фортепіанна соната (1975) поєднує пост-експресіоністичну емоційність з чіткою формальною організацією. У музиці Станковича важливу роль відіграє символізм інтонацій, алюзії на народну мелодику, протиставлення темпоральних шарів. Це зразок глибокого осмислення традиційного жанру у дусі національного модерну. [11]

Леонід Грабовський. У його сонатному стилі важливу роль відіграє філософський контекст, серіальна техніка й звернення до мінімалістичних структур. Його фортепіанні твори тяжіють до аскетичної виразності, внутрішнього напруження та діалогу з музичною формою як ідеєю.

Олександр Щетинський. У своїх сонатах композитор застосовує сучасну композиційну мову — мікрополіфонію, спектралізм, дотик до *alea technics*. Форма його творів гнучка, сповнена внутрішніх контрастів і складної драматургії, що наближає його до постмодерного художнього мислення.

Сучасна фортепіанна соната постає як відкритий жанр, у якому відбувається взаємодія традиції та інновації, структури й свободи, локального та універсального. В українському музичному контексті цей жанр зберігає актуальність, демонструючи широкий спектр інтерпретацій — від постмодерної фрагментарності до філософської рефлексії. Твори Сильвестрова, Карабиця, Станковича, Грабовського та Щетинського є яскравим свідченням того, як фортепіанна соната стає засобом особистісного висловлення та носієм національної музичної ідентичності. [12]



Еволюції жанру фортепіанної сонати засвідчує її надзвичайну гнучкість і здатність до постійного оновлення. Витоки жанру сягають класичної доби, коли композитори, такі як Й. Гайдн, В. А. Моцарт і Л. ван Бетховен, сформували фундаментальні принципи сонатної форми, зокрема тричастинну структуру, тематичну контрастність та діалектичний розвиток музичного матеріалу. У цей період соната набула статусу одного з провідних жанрів камерної музики, що поєднував інтелектуальну глибину з виконавською віртуозністю.

У добу романтизму жанр фортепіанної сонати зазнає суттєвих змін: композитори, зокрема Ф. Шуберт, Ф. Шопен, Р. Шуман, Й. Брамс, Ф. Ліст, збагачують його емоційно-образний спектр, розширюють тональний і динамічний діапазон, а також переосмислюють драматургію, надаючи їй рис суб'єктивного переживання. Соната поступово набуває програмних ознак, іноді втрачаючи традиційні структурні ознаки на користь цілісної поетичної концепції.

У ХХ столітті розвиток жанру відбувається в умовах інтенсивних художніх пошуків. Композитори модернізму (А. Шенберг, П. Хіндеміт) звертаються до сонати як до засобу експериментів із формою, фактурою та гармонією.

Виникають нові техніки композиції — атональність, додекафонія, серіалізм, але поряд із цим спостерігається збереження логіки класичної форми як основи для індивідуального висловлювання. У післявоєнний період представники авангарду та постмодернізму (П. Булез, Дж. Кейдж, А. Шнітке та ін.) дедалі частіше порушують межі жанрової чистоти, інтегруючи в сонату елементи випадковості, цитатності, театралізації, мультижанровості. [14]

У ХХІ столітті фортепіанна соната функціонує в умовах полістилізму та інтермедіальності. Сучасні композитори поєднують в одному творі прийоми академічної та популярної музики, електронного звуку, фольклору, медіарту, розширюють поняття сонати до концептуального об'єкта, перформативного акта або міждисциплінарного проєкту.

Водночас зберігається інтерес до історичних моделей, що дозволяє говорити про явище стилістичної спадкоємності на новому рівні художньої свідомості.

Таким чином, жанр фортепіанної сонати є яскравим прикладом тривалої історичної динаміки, в якій взаємодіють традиція і новаторство, форма і зміст, класичне та сучасне мислення. Соната не лише не втратила своєї актуальності, а й залишається відкритою формою для експерименту, глибокого інтелектуального осмислення й естетичного впливу, що підтверджує її унікальну роль у розвитку музичної культури. [15]

Література:

1. Бевз Т. В. Інтердисциплінарність у мистецтвознавчих дослідженнях / Т. В. Бевз // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2020. – № 1. – С. 12–17.
2. Романцова О. М. Методологічні засади сучасного мистецтвознавства / О. М. Романцова // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2021. – № 4. – С. 45–51.
3. Кияновська Л. О. Сонатність як інваріант музичної форми: теоретичний аспект / Л. О. Кияновська // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – 2016. – Вип. 120. – С. 27–35.
4. Данилевська Н. М. Сонатність у класичній музиці: структура, еволюція, драматургія / Н. М. Данилевська. – Київ : Музична Україна, 2009. – 324 с.
5. Жаркова М. О. Стильові особливості фортепіанної сонати доби класицизму / М. О. Жаркова // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство. – 2016. – Вип. 1. – С. 45–53.
6. Rosen C. Sonata Forms / C. Rosen ; пер. з англ. – New York : W. W. Norton & Company, 1988. – 384 с.
7. Корній Л. І. Музична форма: історичні трансформації та естетичні парадигми / Л. І. Корній. – Київ : Музична Україна, 2018. – 256 с.
8. Дяченко М. О. Романтизм в європейській фортепіанній музиці: стиль, мова, інтерпретація / М. О. Дяченко. – Харків : ХДАК, 2015. – 198 с.
9. Ярова І. В. Фортепіанна творчість Івана Карабиця: стильові ознаки та жанрова специфіка / І. В. Ярова // Вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – 2015. – Вип. 117. – С. 56–64.
10. Якубовська С. П. Музика «після»: метафізика тиші у творчості Валентина Сильвестрова / С. П. Якубовська // Українське музикознавство. – 2020. – Вип. 46. – С. 113–122.
11. Чекан А. В. Євген Станкович: життєвий і творчий портрет композитора / А. В. Чекан. – Київ : Музична Україна, 2003. – 160 с.
12. Сіренко В. Іван Карабиць: життя і творчість композитора / В. Сіренко. – Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2012. – 132 с.
13. Корній Л. А. Постмодернізм у музиці: вектори художнього мислення В. Сильвестрова / Л. А. Корній // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство. – 2018. – Вип. 38. – С. 96–101.
14. Кияновська Л. О. Сонатність: між теорією та історією стилю / Л. О. Кияновська. – Львів : Сполом, 2004. – 248 с.
15. Мацієвський І. В. Історія зарубіжної музики. Частина 2. Класика, романтизм, модерн / І. В. Мацієвський. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 384 с.

References:

1. Bevez T. V. Interdystyplinarnist' u mystetstvoznavchykh doslidzhenniakh [Interdisciplinarity in Art Studies]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. 2020. № 1. P. 12–17.
2. Romantsova O. M. Metodolohichni zasady suchasnoho mystetstvoznavstva [Methodological Principles of Contemporary Art Studies]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. 2021. No. 4. P. 45–51.



3. Kyyanovs'ka L. O. Sonatnist' yak invariant muzychnoi formy: teoretychnyi aspekt [Sonata Principle as Invariant of Musical Form: Theoretical Aspect]. *Naukovyi visnyk NMAU im. P. I. Chaikovs'koho*. 2016. Issue 120. P. 27–35.
4. Danylevs'ka N. M. Sonatnist' u klasychnii muzytsi: struktura, evoliutsiia, dramaturhiia [Sonata Principle in Classical Music: Structure, Evolution, Dramaturgy]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 2009. 324 p.
5. Zharkova M. O. Stylevi osoblyvosti fortepianoi sonaty doby klasytsyzmu [Stylistic Features of the Classical Era Piano Sonata]. *Visnyk KNUKiM. Series: Mystetstvoznavstvo*. 2016. Issue 1. P. 45–53.
6. Rosen C. *Sonata Forms*. New York: W. W. Norton & Company, 1988. 384 p.
7. Kornii L. I. Muzychna forma: istorychni transformatsii ta estetychni paradyhmy [Musical Form: Historical Transformations and Aesthetic Paradigms]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 2018. 256 p.
8. Diachenko M. O. Romantyzm v yevropeis'kii fortepianii muzyczy: styl', mova, interpretatsiia [Romanticism in European Piano Music: Style, Language, Interpretation]. Kharkiv: KhDAK, 2015. 198 p.
9. Yarova I. V. Fortepianna tvorchist' Ivana Karabytsia: styliovi oznaky ta zhanrova spetsyfika [Piano Works of Ivan Karabyts: Stylistic Traits and Genre Specificity]. *Visnyk NMAU im. P. I. Chaikovs'koho*. 2015. Issue 117. P. 56–64.
10. Yakubovs'ka S. P. Muzyka "pislia": metafizyka tyshi u tvorchosti Valentyna Syl'vestrova [Music "After": The Metaphysics of Silence in the Works of Valentyn Sylvestrov]. *Ukrains'ke muzykznavstvo*. 2020. Issue 46. P. 113–122.
11. Chekan A. V. Yevhen Stankovych: zhyttievyi i tvorchyi portret kompozytora [Yevhen Stankovych: Life and Creative Portrait of the Composer]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 2003. 160 p.
12. Sirenko V. Ivan Karabyts: zhyttia i tvorchist' kompozytora [Ivan Karabyts: Life and Works of the Composer]. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovs'koho, 2012. 132 p.
13. Kornii L. A. Postmodernizm u muzyczy: vektory khudozhnoho myslennia V. Syl'vestrova [Postmodernism in Music: Artistic Thinking Vectors of V. Sylvestrov]. *Visnyk KNUKiM. Series: Mystetstvoznavstvo*. 2018. Issue 38. P. 96–101.
14. Kyyanovs'ka L. O. Sonatnist': mizh teoriieiu ta istoriieiu styliu [Sonata Principle: Between Theory and Style History]. Lviv: Spolom, 2004. 248 p.
15. Matsievs'kyi I. V. Istoriia zarubizhnoi muzyky. Chastyna 2. Klasyka, romantyzm, modern [History of Foreign Music. Part 2. Classicism, Romanticism, Modern]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2011. 384 p.